

УДК [811.111+811.161.2]:367.32

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ СУМІСНОЇ ДІЇ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ**Курочка С.О., заступник директора з виховної роботи,
учитель іноземної мови (англійська)***Костянтинівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 3
Костянтинівської міської ради Донецької області*

Статтю присвячено зіставному аналізу граматичних і прагматичних особливостей імперативних конструкцій із семантикою сумісної дії як одного з виразників категорії спонукання в українській і англійській мовах. У науковій розвідці окреслено теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; проаналізовано моделі спонукальних соціативних речень, їх лексичне й граматичне наповнення; виокремлено подібність і відмінність засобів вираження спонукання до сумісної дії у структурі таких синтаксичних конструкцій; з'ясовано прагматичну характеристику досліджуваних синтаксичних одиниць із позиції порівняльної типології.

Ключові слова: категорія спонукання, семантика сумісної дії, апеллятивна функція, синтетичний імператив, аналітичний імператив, інтенція.

Статья посвящена сравнительному анализу грамматических и прагматических особенностей императивных предложений с семантикой совместного действия как одного из способов выражения категории побуждения в украинском и английском языках. В статье очерчены теоретические аспекты функционально-семантической категории побуждения в современной лингвистике; проанализированы модели побудительных социативных предложений, их лексическое и грамматическое наполнение; выделены схожие и отличительные способы выражения побуждения к совместному действию в структуре таких синтаксических конструкций, выяснена прагматическая характеристика исследуемых единиц с точки зрения сравнительной типологии.

Ключевые слова: категория побуждения, семантика совместного действия, апеллятивная функция, синтетический императив, аналитический императив, интенция.

Kurochka S.O. COMPARATIVE TYPOLOGY OF IMPERATIVE SENTENCES WITH SEMANTIC OF COMPATIBLE ACTION ON MATERIAL OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The article is devoted to the comparative analysis of the grammatical and pragmatic peculiarities of imperative constructions with semantics of joint action as one of the expressions of the category of induction in the Ukrainian and English languages. In scientific research are outlined the theoretical aspects of the functional-semantic category of induction in modern linguistics. Models of stimulating social sentences, their lexical and grammatical filling are analyzed; the similarity and difference of means of expressing the induction for a joint action in the structure of such syntactic constructions; the pragmatic characteristic of the studied syntactic units from the position of comparative typology is determined.

Key words: category of induction, semantics of joint action, appealing function, synthetic imperative, analytic imperative, intention.

Постановка проблеми. Останнім часом мовознавці вважають пріоритетними дослідження не системно-структурних аспектів мови, а її функціонування як засобу спілкування. Це зумовлено тим, що «описовий системно-мовний підхід, який мав свого часу позитивні результати, сьогодні не спроможний здійснити комплекс вивчення діалогу як продукту мовленнєвої діяльності» [1, с. 21]. Від другої половини минулого століття започатковане формування концепцій, згідно з якими визначальним є аналіз мовленнєвої компетенції як значущого складника життєдіяльності індивіда. З огляду на це неабиякого значення набувають такі теоретичні положення, як комунікативна ситуація, комунікативний (мовленнєвий) акт і його учасники, їхні соціальні ролі, статуси тощо. Така зміна теоре-

тичного спрямування розширила емпіричне коло лінгвістичного інтересу, посприяла зосередженню уваги науковців на спонукальних реченнях, які за семантико-прагматичними властивостями тісно пов'язані з комунікативною ситуацією. Від умов і різноманітних характеристик комунікативного акту залежить правильна інтерпретація таких речень, зацікавлення ними дослідників можна пояснити посиленою увагою до суб'єктивного складника мови, що потребує семантичного аналізу категорії способу, модальних дієслів, синтаксичних одиниць тощо. Зіставний аналіз у лінгвістичній площині уможливорює краще усвідомлення й засвоєння насамперед рідної мови, сприяє розвитку таких наукових напрямів, як міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія, порівняльна прагмалінгві-

стика, порівняльний аналіз дискурсу, порівняльна соціолінгвістика тощо. Актуальним сьогодні залишається типологія вивчення функціонально-семантичного й комунікативно-прагматичного аспектів мови, саме тому неабиякого значення набуває порівняльний аналіз системи засобів вираження спонування в українській і англійській мовах, виявлення моделей конструкцій як вербалізаторів спонукальних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Початковим етапом порівняльного вивчення спонування був аналіз наказового способу (Н. Головіна, Ю. Жлуктенко, В. Каліущенко, І. Корунець, В. Ушакова й ін.). Мовознавці дослідили парадигму наказового способу, виокремили ядерні й периферійні форми імператива, його граматичні й лексико-граматичні синоніми (О. Володін, В. Храковський, Н. Швидка й ін.). Аналіз спонукальних мовленнєвих актів – подальший етап дослідження категорії спонування (Л. Бережан, О. Бондарко, А. Вежбицька, Г. Дрінко, Т. ван Дейк, А. Дорошенко, Г. Ейгер, Т. Карлсон та ін.). Отже, важливим напрямом вивчення спонукальності є дослідження її як категорії, у якій особливо яскраво виявляється комунікативно-прагматична функція мови.

Постановка завдання. Метою статті є зіставний аналіз конструкцій із семантикою сумісної дії як одного з виразників категорії спонування в українській і англійській мовах. Для досягнення мети передбачене виконання таких завдань: 1) з'ясувати теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонування в сучасній лінгвістиці; 2) проаналізувати моделі спонукальних речень, їх лексичне й граматичне наповнення; 3) виявити подібність і відмінність засобів вираження спонування до сумісної дії у структурі таких синтаксичних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спонування як засіб емоційно-вольового оцінювання реалій перебуває в площині модальних відношень, які є маркером співвіднесення висловлення з об'єктивною дійсністю з позиції мовця й мають вияв у певній мовній формі. Модальність притаманна будь-якому висловленню, і тому разом із категорією предикативності її визнають тією основною категорією, що формує речення як відносно закінчену думку [2, с. 41]. Особливістю категорії спонування є щільний зв'язок модального й комунікативного значень синтаксичної конструкції, що має семантику волевиявлення. Взаємодію модальності й комунікативної

інтенції категорії спонування трактують по-різному. Поширеною є позиція науковців, відповідно до якої спонування – це термін, застосований до двох різних категорій: категорії модальності, основною формою якої є імператив (морфологічна форма дієслова), і категорії комунікативного спрямування, яку характеризує спонукальне речення з власними структурними особливостями. Якщо категорійні форми дійсного й умовного способів, відбиваючи об'єктивну дійсність, різняться за ступенем реальності відображеної картини світу (їх класифікують на реальні й нереальні), то наказова форма за змістом не є реальною чи нереальною. Оскільки імператив не є граматичним засобом вираження відношення змісту мовлення до реальної дійсності, то його залучення до способу – суперечливе лінгвістичне явище. На думку Г. Дрінко, особливо проблематичною видається ця проблема під час аналізу спонукальних речень в англійській мові. Це зумовлено тим, що інфінітив без частки *to* й форма *Present Indefinite* повністю збігаються, відрізняючись лише в 3-й особі однини. Їх відмінність стосується всієї системи форм дієслова *to be* [3, с. 49].

Форми імператива призначені для реалізації апелятивної функції. Як зазначали В. Храковський і О. Володін, апелятивне висловлення – це заклик мовця до здійснення дії [7, с. 68]. Імператив є формою прямого звертання, за якого мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох осіб є граматичним стрижнем імператива. У площині наукового способу дослідники виокремлюють ядерні й периферійні форми імператива. Це зумовлено тим, що не всі мовознавці залучали до парадигми наказового способу такі синтаксичні одиниці: «*Ходімо!*»; «*Хай він прийде!*»; «*Дай-но я зайду!*». Суперечливість щодо кваліфікації зазначених структур можна пояснити тим, що за одними ознаками вони тяжіють до імперативної семантики, а за іншими – відрізняються від неї. А. Загнітко зауважував: «... одні дослідники дотримуються класичної позиції щодо парадигми імператива, вважаючи його складником лише форми другої особи (І. Мучник, М. Муравицька, М. Некрасов) і форми сумісної дії першої особи множини (Н. Авілова, В. Виноградов, М. Леонова, О. Пешковський, В. Русанівський, частково О. Ісаченко), другі додають до них форми третьої особи (С. Зарецька, О. Немешайлова, О. Шахматов), треті зараховують до імператива всі форми, що реалізують функцію спонування, тобто

форми другої, третьої, першої особи однини й форми сумісної дії (О. Востоков, Ф. Буслаєв, М. Трубецький)» [4, с. 246].

Імперативні соціативні (сумісної дії, спільної дії) речення є одним із засобів вираження спонукальної модальності. Такі синтаксичні одиниці реалізують спонукування адресата (чи адресатів) до дії, у виконанні якої бере участь і мовець, напр.: «*Тікаймо! Швидко!*» (В. Винниченко «Уміркований та щирий»); «*Come in here, please, Stack. Let's sit down*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Прошу вас, заходьте, Стак. Сядьмо».

Виразниками спонукування до сумісної дії в українській і англійській мовах є такі імперативні конструкції:

1) із дієсловом у синтетичній формі імператива, напр.: «*Привітаймо ж його хоч теплим словом, хоч раз усі гуртом...*» (М. Куліш «Закут»); «*Come and have lunch*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Підемо, пообідаємо»;

2) із дієсловом в аналітичній формі імператива, напр.: «*Давайте будемо робити все, аби скрасити життя літніх людей і зігріти їхню старість*» (В. Кокіна. «У старості доля нелегка»); «*Let's take an automobile*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Давай візьmemo автомобіль».

Н. Швидка акцентує: «В українській мові семантику сумісної дії можуть виражати не всі класи дієслів. Форми першої особи множини сумісної дії можна утворити від: 1) дієслів, які позначають конкретну фізичну дію; 2) дієслів руху; 3) дієслів мовно-розумової дії; 4) дієслів інтелектуальної дії; 5) дієслів соціативної чи інтерсуб'єктивної дії. Виразниками соціативного спонукування слугують переважно дієслова доконаного виду, недоконаний вид трапляється лише тоді, коли присудок виражений дієсловом руху зі значенням односпрямування (*ходімо*)» [8, с. 91–92].

В українській мові показником синтетичного імператива є закінчення першої особи множини *-імо(-ім), -мо*, напр.: «*Фантазуймо, так тепліше*» (О. Гончар. «Собор»). Вираження адресата займенниковим підметом *ми* не є узвичаєною нормою: його відсутність означає, що речення імперативне, а наявність – що конструкція індикативна.

В англійській мові синтетична форма сумісної дії збігається з формою імператива другої особи однини й множини, напр.: «*– Come for a little stroll then, – he urged*» (A. Cronin. "Hatter's Castle"). – «Тоді погуляємо ще трішки, – наполягав він». За дієслівною

формою важко визначити, хто є виконавцем дії, проте в конструкції часто наявні конкретизатори, які уточнюють, що мовець спонукає до сумісної дії, напр.: «*– Walk with me as far as Mount Street*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Дійдемо разом до Маунт-стріт»; «*Come along, dear boy*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Підемо, дорогий мій».

Спонукальні конструкції із синтетичним імперативом в українській мові є найпоширенішим засобом вираження, в англійській такі речення функціонують значно рідше. Аналітичний імператив в англійській мові є частотнішим; це свідчить про те, що він є основним засобом вираження спонукування до сумісної дії, напр.: «*Let's come in*». – «Давай увійдемо» (перша особа + друга особа однини); «*Let us come in*» – «Давайте ввійдемо» (перша особа + друга особа множини) [3, с. 52].

Спонукальні речення з аналітичним імперативом (частка *давай(-me)* + перша особа множини; *давай(-me)* + інфінітив) є особливим різновидом, про що зауважував В. Виноградов: «... для вираження спонукування співрозмовника до сумісної дії утворюються такі форми, у яких легко поєднуються методи аналітичного й аглютинативного формотворення. Імперативне значення спонукування чи запрошення до сумісної дії в розмовному мовленні нерідко виражає експресивно-модальна частка *давай*. Форма множини – *давайте*, нейтрально-літературний синонім – *будемо вирішувати*, у системі доконаного виду – *давай вирішимо* (більш нейтральний синонім – *вирішимо, давайте вирішимо*)» [2, с. 468–469].

Проаналізований фактичний матеріал української мови засвідчує, що аналітичний імператив може мати інтенцію пропозиції, прохання, вимоги: «*Тепер давайте перейдемо до розгляду образності Ліни Костенко в поезії її пізнішого періоду*» (В. Шелест. «Образні асоціації в поезії Ліни Костенко»); «*Та даваймо грати, Ланко, мати не прийде*» (В. Винниченко. «Уміркований та щирий»); «*Денис наказав братові: «Зривай плиту. Давай перенесемо*» (О. Гончар. «Прапорносці»). Г. Дрінко констатує, що в англійській мові такий імператив може мати розгалужену семантику: «1) формального відношення до дії, напр.: «*I've got the preface. Shall we trot?*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Передмова в мене. Пішли?»; 2) пом'якшеної пропозиції, напр.: «*I want air. Are you up to walking?*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Мені хочеться подихати свіжим повітрям. Пройдемося пішки?»;

3) дружньої пропозиції, напр.: “– *Let’s think for three minutes, – he said, – and pool the results*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Давайте три хвилини подумаємо, – сказав він, – а потім обміняємося думками» [3, с. 54]. Для визначення семантики спонукальної конструкції важливу роль відіграє контекст.

Питально-спонукальні речення із семантикою сумісної дії є невимушеним неофіційним різновидом порівняно зі спонуканням, виразником якого є стверджувальні речення: «*Купала пострічаємо?!*» (В. Каюков. «Поезія літа, гімн природи»); “– *Why not stop somewhere and have a drop of brandy?*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Чому б де-небудь не зупинитися й не випити ковточок коньяку?».

В англійській мові питально-спонукальні речення із семантикою сумісної дії можуть починатися дієсловом *shall*, напр.: “*Shall we go and pay a call on Gombauld? – he suggested carelessly*” (J. London. “The call of the wild. White fang”) – «Підемо заглянемо до Гомбо, – запропонував він ніби зненацька». Займенник *we* першої особи множини є показником того, що мовець так само залучений до дії. В українській мові дієслівний початок речення програмує виконувати дію (*Сходимо? Підемо? Зробимо?* тощо), в англійській мові – це формули ввічливості (“*How about...?*” – «Як щодо...?»; “*Why not...?*” – «Чому б не...?»; “*What do you think if...?*” – «Що ти думаєш, якщо...?») [3, с. 54]. Щодо функціонування зазначених конструкцій, то потрібно зауважити, що в англійській мові вони є поширенішими, ніж в українській.

Предикат із семантикою сумісної дії в обох мовах може мати форму умовного способу: «*Можє, пообідали б разом*»; “*We’d better go down, – whispered Dinny*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Нам краще б зійти вниз, – шепнула Діні». Такі конструкції в зіставляваних мовах є маркерами пом’якшеного спонукання. На думку Г. Дрінко, в англійській мові вони значно частотніші, поширеними є моделі з модальними дієсловами: “*We could sit on the stairs*” – «Ми могли б сісти на сходинках» [3, с. 55].

Висновки з проведеного дослідження. Зіставний аналіз спонукальних соціативних речень дає змогу констатувати, що конструкції із синтетичним імперативом мають схожі моделі в обох мовах. В українській переважають структури з дієсловами наказового способу, не зафіксовано речень із фразовими дієсловами на зразок “*Come along*” – «Підемо» тощо. З аналітичним імперативом в англійській мові поширеними є моделі *let + inf.*, в україністиці в таких синтаксичних одиницях трапляється інверсія (*Давайте + V inf.*), (*V inf. + давайте*), напр.: «*Давайте обідаємо*» й «*Обідаємо давайте*», що неприпустимо для англійської мови. Для українського синтаксису звичайною є модель *Давай + V imp.*, англійській мові модель *Let’s + V imp.* не притаманна. Отже, в імперативних соціативних конструкціях виявляються особливості, зумовлені загальними відмінностями граматичних систем зіставляваних мов, насамперед це стосується англійських фразових дієслів.

Перспективу подальших досліджень окресленої тематики вбачаємо в порівняльному аналізі інших засобів вираження функціонально-семантичної категорії спонукання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л.: Наука, 1990. 264 с.
2. Виноградов В. Русский язык. Грамматическое учение о слове: Изд. 2-е. М.: Высшая школа, 1972. 614 с.
3. Дрінко Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Горлівка, 2005. 182 с.
4. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Корунець І. Порівняльна типологія англійської та української мови: навч. посібник. К.: Либідь, 1995. 239 с.
6. Ушакова В. Повелительное наклонение и его синонимы в современном английском языке (в сопоставлении с украинским языком). К.: Вища школа, 1967. 343 с.
7. Храковский В., Володин А. Семантика и типология императива: Русский императив. Л.: Наука, 1986. 213 с.
8. Швидка Н. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукання, функції: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Слов’янськ, 1998. 195 с.